

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ, ВИСВІТЛЕНИХ У РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМІ, НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЄВА

Маркіна Л.М., Жолобенко Н.Ю., Ушкац С.Ю., Плахтіна О.І.
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
пр. Героїв України, 9, 54025, м. Миколаїв
markserg@ukr.net, svitlana.ushkats@nuos.edu.ua, nataliya.zholobenko@nuos.edu.ua

Поширення екологічної інформації на теренах інформаційного простору України, а також на телебаченні, радіо, шпальтах друкованих видань має сформувати у населення нову екологічну свідомість, і саме цим займається особливий жанр журналістики – екожурналістика, що пропонує шляхи вирішення зазначених проблем, поточних подій та тенденцій, пов'язаних із навколишнім середовищем (НС), а особисто журналіст бере на себе соціальну відповідальність за формування екологічної свідомості населення. У статті розглянуто та проаналізовано основні регіональні екологічні проблеми міста Миколаєва та області за соціологічним рейтингом. Представлено основні загальноукраїнські та місцеві засоби масової інформації (ЗМІ) та простежено, які нагальні та класичні екологічні питання висвітлюються у засобах масової інформації міста. Визначено, що містян турбує практичне вирішення екологічних проблем та ухвалення місцевого та державного бюджету для їх подолання. Досліджено, що екологічна тематика має недостатнє висвітлення в засобах масової інформації через низьку кваліфікацію екожурналістів та слабку зацікавленість аудиторії, однією з причин якої є недостатня екологічна освіченість, а також відсутність необхідних рубрик у виданнях та витіснення екологічної тематики політичними й економічними новинами. Для вирішення цих питань необхідно активізувати підвищення комунікації журналістів та екоактивістів з гілками місцевої та державної влади для раціонального вирішення екологічних питань як міста Миколаєва, так й країни загалом. На державному рівні необхідно забезпечувати підтримку та захист журналістів, які розслідують екологічні проблеми, для створення та вкорінення довіри до них як із боку суспільства, так і з боку держави. *Ключові слова:* екологічні проблеми, екожурналістика, довкілля, навколишнє середовище, публікації, інтернет-видання, засоби масової інформації, забруднення.

Determination of directions of environmental problems covered in regional media on the example of Mykolayev. Markina L., Zholobenko N., Ushkats S., Plakhtina O.

Dissemination of environmental information in the information space of Ukraine, as well as on television, radio, print media, should form a new environmental consciousness in the population, and this is what a special genre of journalism – ecojournalism, which offers ways to solve these problems, current events and trends. related to the environment, and personally, the journalist assumes social responsibility for the formation of environmental awareness of the population. The article considers and analyzes the main regional environmental problems of the city of Mykolayiv and the region by sociological rating. The main all-Ukrainian and local mass media are presented and it is traced which urgent and classical ecological issues are covered in the city mass media. It is determined that the citizens are concerned about the practical solution of environmental problems and the adoption of local and state budgets to overcome them. It was studied that environmental issues are insufficiently covered in the media due to low qualifications of environmental journalists and low audience interest, one of the reasons for which is insufficient environmental education, as well as lack of necessary sections in publications and displacement of environmental issues by political and economic news. To solve these issues, it is necessary to intensify the increase of communication between journalists and environmental activists with the branches of local and state authorities for the rational solution of environmental issues, both in the city of Mykolayiv and the country as a whole. At the state level, it is necessary to provide support and protection for journalists who investigate environmental issues in order to create and instill trust in them, both on the part of society and the state. *Key words:* ecological problems, ecojournalism, environment, environment publications, online publications, mass media, pollution.

Постановка проблеми. Екологічну ситуацію нині в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України [1]. У 2019 році серед європейських країн, де фактор екологічного благополуччя держави є надважливим, вона посіла 5-те місце за рівнем смертності через низький ступінь екологічної безпеки, де цим чинником нехтують та висувають на перше місце проблеми економічного та політичного характеру [2]. За даними рейтингу рівня екологічної ефективності «The Environmental Performance Index», який онов-

люється один раз на 2 роки та у якому беруть участь 180 країн, у 2016 році Україна посіла 44 місце, у 2018 – 109, а у 2020 році – 60 місце серед усіх учасниць дослідження [3, 4]. До вирішення цієї проблеми необхідно підходити комплексно, починаючи з екологічного виховання, що бракує українському суспільству. Основні знання та поширення необхідної інформації про важливі екологічні проблеми мають сформувати у населення нову екологічну свідомість, де важливе місце займає екологічна журналістика [5, 6] та кваліфіковані журналісти [7].

Актуальність. Засновниками екологічної журналістики в Україні вважають науковців Д. Прилюка,

А. Москаленка. Сьогодні їхню справу продовжують українські журналістикознавці: В. Різун, В. Іванов, Д. Олтаржевський, значних зусиль для вивчення ефективності впливу газетного тексту, його стилістичних особливостей докладають Н. Непийвода, О. Пономарів, А. Мамалига. На особливу увагу заслуговує вивчення розмаїття жанрових форм у журналістиці, які досліджує В. Шкляр. У 1996 році заснована Всеукраїнська екожурналістська асоціація («ВЕЖА»), засновниками якої стали А.П. Глазовий, В.В. Козак, А.М. Комська, А.Є. Конечников, І.М. Малахов, А.К. Михайлик [8].

В останні роки матеріали цього напрямку почали активно заповнювати інформаційний простір на телебаченні, радіо, шпальтах друкованих видань, сторінках глобальної мережі Інтернет. Але у вітчизняних медіа все ще залишаються недостатньо розкритими актуальні екологічні теми: вирубки лісів, браконьєрства, нераціонального використання природних ресурсів, поводження з відходами, забруднення повітря, питання якості продуктів харчування тощо [9].

Екологічні публікації у ЗМІ потребують високого рівня фахової майстерності: журналіст має не просто описати проблему, а зробити попередній ґрунтовний аналіз – зібрати та класифікувати дані, висвітлити її важливість та запропонувати можливі шляхи подолання, стимулювати населення діяти або приймати певні рішення, контролювати діяльність влади, роботу підприємств, що забруднюють довкілля, та інформувати громаду про права, затвержені законодавством України [10].

Водночас робота екожурналіста вимагає високого рівня знань як журналістики, так і екології, тож проблема української екожурналістики у тому, що професійних журналістів-екологів менше, ніж журналістів широкого профілю. Але у порівнянні з минулим десятиліттям спостерігаються й позитивні зміни, так, в Україні з'явився якісний екологічний контент, а самі громадяни стають більш екоосвідомленими, та все ще залишаються проблеми екоманіпуляцій і використання теми довкілля в комерційних і політичних цілях, що мають відвернути увагу суспільства від реальної проблеми. Насамперед підіймаються штучно створені екологічні проблеми, що висвітлюються локально в окремих аспектах, вигідно маніпулюючи свідомістю людей в тих чи інших регіонах, а реальні проблеми, що становлять загрозу для українців десятиліттями, залишаються незмінними [10].

Актуальність цього дослідження зумовлена визначенням загальних тенденцій висвітлення в ЗМІ екологічних проблем України та міста Миколаєва і передбачають перспективи розвитку екологічної журналістики в країні та області для вирішення регіональних екологічних проблем.

Зв'язок авторського доробку із важливими науково-практичними завданнями. Необхідно визначити та дослідити особливості екологічної проблематики, досвід, характер, жанрові форми

висвітлення екологічних питань в Україні та місті Миколаєві, ставлення населення до екологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сюжети, пов'язані з охороною довкілля, частіше з'являються на сторінках друкованих ЗМІ та нових інтернет-порталів, створюються й розвиваються тематичні екологічні інтернет-проекти. Сторінки спеціалізованих електронних видань зазвичай є органом тієї чи іншої екологічної організації, тому насамперед переслідують мету популяризації власних поглядів, а вже потім намагаються розміщувати на сайті новини та добірки цікавої екологічної інформації. Загалом значна увага приділяється таким темам, як засмічення міста, проблемам біосферних заповідників, пожеж та незаконної вирубки дерев, безвідповідального ставлення до природи та бездіяльності влади тощо [11]. Окремо можна відзначити регіональні видання, Інтернет-версії яких несуть інформацію про себе, свою спрямованість, рекламу, містять матеріали свіжих номерів та архіви, де можна знайти публікації на екотематику [12]. І хоча ця тематика є актуальною, на жаль, вона досі не займає відповідного місця у засобах масової інформації за відсутності об'єктивності [13]. Адже доволі часто розслідування є суб'єктивним або підтримує тільки одну сторону конфлікту. Також вважається, що привернути увагу аудиторії до проблем екології можна лише негативом, але відсутність екологічного позитиву – серйозний недолік загальної преси. Поверхове ставлення до проблеми, викривлення фактів, некоректність подання інформації через брак часу для вивчення проблеми, недостатність екологічної освіти та якісних джерел інформування також вважаються недоліками. Через відсутність рубрик теми в багатьох матеріалах повністю не розкриті, деякі з них друкуються не в повному обсязі, спорадично трапляється позитивна та оптимістична інформація, яка би стосувалася охорони довкілля. Акцент робиться на глобальність і катастрофічність проблеми, а не на шляхи її вирішення. Автори екоматеріалів мають певні труднощі, стикаючись зі специфікою їх підготовки. Недостатня інформованість, нечітке володіння термінологією та стилістикою є основними помилками, які є в матеріалах про екологію [14].

Журналісти, які спеціалізуються на екологічній тематиці в ЗМІ, щодня стикаються з багатьма нагальними проблемами, такими як: дефіцит коштів, залежність від рекламодавців, власників ЗМІ, політична цензура тощо. Головними бар'єрами у професійній діяльності екологічного журналіста є неоперативне отримання інформації від офіційних установ та екологічного руху, недостатнє усвідомлення завдань і значення журналістської роботи представниками екологічних структур, брак інформації, незрозумілі коментарі фахівців, низький рівень захищеності журналістів, особливо тих, хто займається питаннями екологічної та ядерної безпеки [15, 16].

Непрофесійна робота із фактами, зайве прагнення до сенсаційності в подачі матеріалу можуть не тільки заплутати читача, викликати паніку, але й нададуть привід чиновникам, відповідальним за вирішення екологічних проблем, зайвий раз підкреслити некомпетентність журналістів і громадськості та ігнорувати думку громадян у прийнятті екологічно важливих рішень. З іншого боку, компетентне й коректне висвітлення існуючих проблем може вплинути на їх позитивне вирішення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Визначення екологічних заходів країни та міста на базі встановлення особливостей створення інформаційного поля довкола екологічних проблем.

Новизна. Практичною новизною є визначення найпоширеніших екологічних проблем міста Миколаєва для правильного висвітлення з метою швидкого їх вирішення.

Методи дослідження: функціональний аналіз та моніторинг у дослідженні сучасного стану висвітлення екопроблем в ЗМІ, соціальне спостереження, опитування та узагальнення результатів досліджень.

Викладення основного матеріалу. Метою та завданням дослідження було визначення особливості екологічної проблематики, дослідження досвіду, характеру, жанрових форм висвітлення екологічних питань в Україні, ставлення населення до проблем, пов'язаних з екологічною темою, в Україні та місті Миколаєві. Для цього проведено аналіз екологічних публікацій регіональних та загальноукраїнських засобів масової інформації, дослідження сучасних змін довкілля на прикладі регіональних ЗМІ.

Для дослідження використовувались методи моніторингу електронних сайтів, медіа, аналіз контенту ЗМІ, використані наукові статті та дослідження, журналістські матеріали та екологічні публікації в загальноукраїнських і регіональних медіа. У роботі розглядалися публікації загальноукраїнських новинних ресурсів: «Українська правда», «Обозреватель», «Сегодня», «24 канал», «ТСН», «Страна.ua», «РБК Україна», «УНІАН», «Гордон», «Новое время», «ЛІГА», «Укрінформ», «Знай.ua», «Тижень ua», «Дзеркало тижня», «Інтерфакс», з регіональних

видань: «Преспутности. Нет», «.0512», «Никвести», «Новости Н», «Корабелов. Инфо». Матеріали екологічних публікацій показали, що відомі Інтернет-видання присвячують питанням екології лише 1% публікацій, з яких розподіл основних наведено на рис. 1.

Інтернет-видання багато уваги приділяють законопроектам про довкілля, адаптації до змін клімату, екологічним надзвичайним ситуаціям, екоруху та екоактивістам. Трапляються матеріали про зміни біорізноманіття, забруднення повітря, води тощо. Дослідження екологічних публікацій у регіональних виданнях показало іншу картину. Регіональні видання мало освітлюють екологічні теми, які торкаються усієї країни, але багато уваги приділяють екологічним проблемам регіонального рівня. Найбільш екологічним виданням виявилися Інформаційне інтернет-видання Миколаєва «Преступности Нет» та інформаційно-аналітичне інтернет-видання Миколаєва «Никвести».

Найбільш популярною темою на сторінках сайту є практичне вирішення проблем міста та ухвалення бюджету для вирішення екологічних проблем регіону. Лідерами серед тем опинилися й місцеві підприємства – Заводи «Екотранс» та Миколаївський глиноземний завод, яких звинуватили у забрудненні довкілля шляхом незаконного викиду відходів від виробництва.

Місто Миколаїв – портове місто, тому багато публікацій присвячено забрудненню акваторії, браконьєрству, риболовству, забрудненню Кінбурзької коси та Тилігульського лиману. Сторінки містять чимало репортажів незаконної вирубки дерев, екологічних заходів екоактивістів міста. Також розглядаються теми забруднення повітря, що зараз є актуальною не тільки для Миколаєва, а й для України та світу загалом (рис. 2).

Що стосується інших видань, то, наприклад, «Корабелов. Инфо» публікує новини про Миколаївський глиноземний завод та природні зміни: засухи, забруднення води, акваторію, акцентуючи увагу на проблеми певного регіону міста, де саме розташований завод і більшість селищ. Новини Миколаєва «.0512» опубліковують більшу частину інформації у стилі блогу чи афіш, «Новости-Н» публікують новини у жанрі інтерв'ю, коментарів або прогнозів від експертів-екологів, ці дописи стосуються не лише Миколаєва, а й усієї країни загалом.

З метою дослідження громадської думки та ставлення населення до екологічних питань в Україні та області, визначення рівня обізнаності респондентів та знайдення шляхів покращення ситуації з інформуванням громадян проводилось опитування та анкетування. За допомогою GoogleФорми було

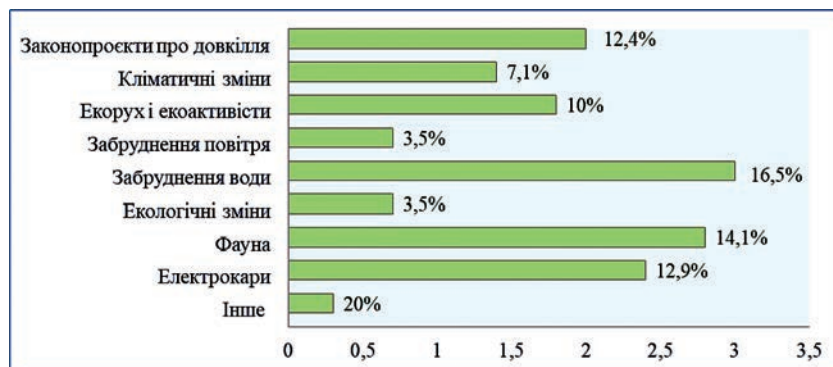

Рис. 1. Екологічні проблеми, які висвітлюють Інтернет-видання України

розроблено та розіслано в додаток Viber, Telegram, соціальну мережу Facebook та на електроні пошти анкету-опитування думки мешканців міста щодо висвітлення екологічних проблем у ЗМІ, яка містила 10 запитань із кількома варіантами відповідей. GoogleФорма анкети, відповіді та результати анкетування 121 респондента наведено на рис. 3–11.

Перші два питання про вік та стать респондентів показали більшу занепокоєність заявленою проблематикою молоді та жінок. Найбільш активними та небайдужими виявилися студенти віком від 18 до 23 років, а дітей молодше 18 років ці питання не зацікавили взагалі, жоден не взяв участі в опитуванні. Несподіваною виявилася повна байдужість до питань екології майже 15% респондентів, та це дало надію, що близько 80% цікавляться нагальними екологічними питаннями.

На запитання «Звідки ви отримуєте інформацію про екологічні проблеми України, області?» більшість респондентів вказали, що це соціальні мережі, телебачення та ролики в YouTube. З іншого вони додали інтернет, онлайн-медіа, статті, семінари та професійну діяльність (рис. 5).

Найбільш ефективними засобами екологічної просвіти, на думку більшості опитуваних, є соціальні мережі, рекламні ролики та засоби масової інформації, а друковані видання майже ніхто не читає, інше взагалі ніхто не вибрав (рис. 6).

На запитання «Які основні питання, пов'язані із проблемами екології, найчастіше висвітлю-

ються в ЗМІ?» на першому місті респонденти вказали проблеми вирубки лісів та зелених насаджень, на другому – кліматичні проблеми, потім проблеми забруднення світового океану та проблеми поводження з відходами. Також вони відзначили, що засоби масової інформації торкаються питань забруднення атмосфери і проблем промислового забруднення, знищення біорізноманіття, проблем енерго- та ресурсозбереження, стічних вод, пожеж та питань природно-заповідного фонду (рис. 7).

Опитуваним було запропоновано оцінити, наскільки екологічні питання є важливими. Майже 40% респондентів зазначили, що ці питання є дуже важливими, трохи більше 30% вважають, що ці питання критичні

Рис. 2. Екологічні публікації в Інтернет-виданнях Миколаєва

Анкета опитування думки мешканців міста щодо висвітлення екологічних проблем в ЗМІ (розішліть будь ласка цю анкету своїм близьким та друзям)

Шановний респонденте!
Кафедра техногенної та цивільної безпеки Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова проводить дослідження громадської думки на тему: «Ставлення громадськості до екологічних проблем висвітлених в ЗМІ».

Ми маємо на меті дізнатись про ставлення респондентів до екологічних питань в Україні та області, визначити рівень обізнаності респондентів, знайти шляхи покращення ситуації з інформуванням громадян.

Саме тому Ваші відповіді на запитання є дуже важливими. Сподіваємось на плідну співпрацю та дякуємо Вам заздалегідь.

9. Які екологічні проблеми можуть загрожувати місту Миколаєву? * Обліг

- Забруднення промислових підприємств
- Стан каналізаційного господарства та очистка стічних вод
- Захоронення виробничих та побутових відходів
- Забруднення ґрунтів пов'язане з використанням хімічних речовин (пестицидів)
- Забруднення водного середовища підприємствами портового господарства
- Вирубка зелених насаджень
- Забруднення атмосфери
- Транспортний колапс
- Неякісна питна вода
- Неякісна харчова продукція

10. Чи знаєте ви прізвища/ім'я відомих екожурналістів, вчених або екоактивістів? * Обліг

- Так
- Ні
- Можете вказати, кого саме

Надіслати Очистити форму

Рис. 3. GoogleФорма анкети опитування думки мешканців міста щодо висвітлення екологічних проблем у ЗМІ

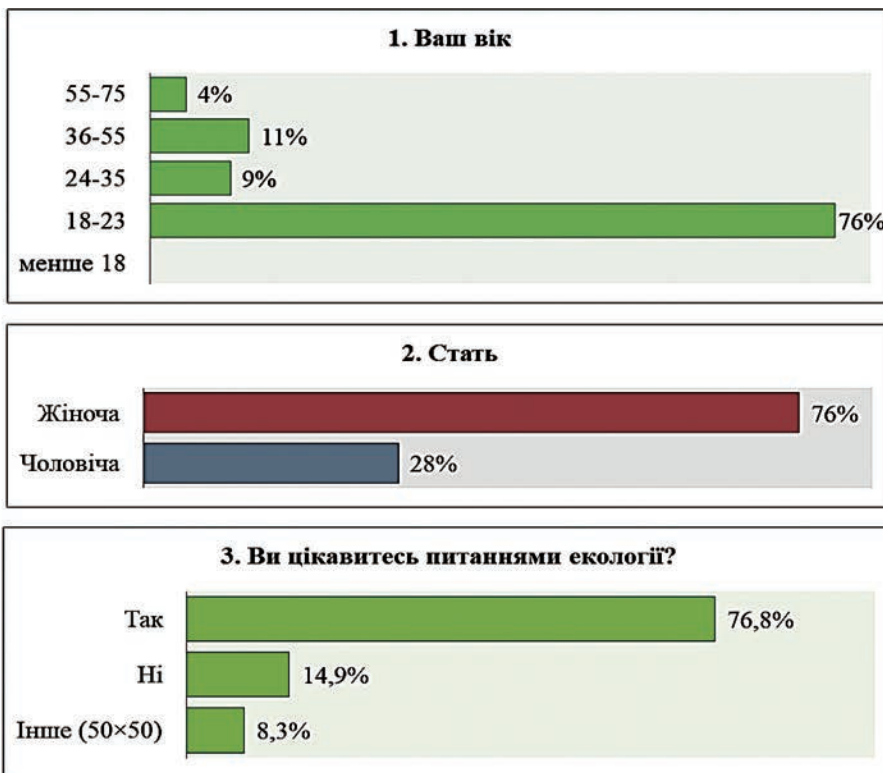

Рис. 4. Перші три питання анкети опитування мешканців міста Миколаєва

Рис. 5. Питання № 4. Звідки ви отримуєте інформацію про екологічні проблеми України, області?

Рис. 6. Питання № 5. Які засоби екологічної просвіти, на Вашу думку, найбільш ефективні?

для виживання людства, приблизно 7% думають, що такі питання є, а понад 4% припускають, що питання важливі, але не першочергові. І лише 19% думають, що екологічні питання не важливі (рис. 8).

На запитання «Чи вважаєте Ви, що проблеми зміни клімату можуть призвести до глобальних проблем життєдіяльності людини?» майже 80% опитуваних відповіли, що така проблема може загрожувати знищенню людства. На жартівливе запитання «Ні, людина – Цар природи» було отримано несподіваний результат – 0% відповідей (рис. 9), що свідчить про початкову стадію розуміння біоцентризму, запропонованого В.І. Вернадським.

Анкетування проводилося в місті Миколаєві, тому респондентам було запропоновано запитання «Які екологічні проблеми можуть загрожувати місту Миколаєву?». На нього опитуваних надали найбільшу кількість відповідей, що говорить про небайдужість містян. Найголовнішими проблемами визначили незадовільну якість питної води, стан каналізаційного господарства та очистку стічних вод і проблеми, пов'язані із захороненням виробничих та побутових відходів. На другому місці – забруднення промисловими підприємствами та забруднення водного середовища підприємствами портового господарства. Також було приділено увагу забрудненню атмосфери

Рис. 7. Питання № 6. Які основні питання, пов'язані з проблемами екології, найчастіше висвітлюються в ЗМІ?

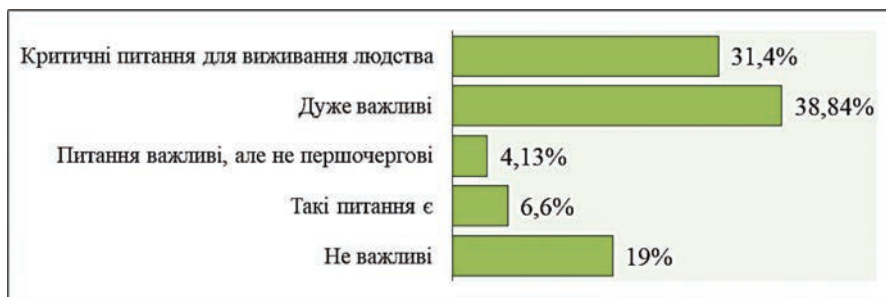

Рис. 8. Питання № 7. Оцініть, наскільки екологічні питання є важливими

Рис. 9. Питання № 8. Чи вважаєте Ви, що проблеми зміни клімату можуть призвести до глобальних змін життєдіяльності людини?

Рис. 10. Питання № 9. Екологічні проблеми, що можуть загрожувати місту Миколаєву

та ґрунтів, що пов'язане з використанням хімічних речовин (пестицидів), вирубці зелених насаджень, транспортному колапсу та неякісній харчовій продукції (рис. 10).

Із запропонованих десяти тем екологічного напрямку майже всі питання є актуальними для міста, що є важливим поштовхом для влади і громади в пошуках їх вирішення.

Наприкінці респондентам було запропоновано запитання «Чи знаєте ви прізвища/ім'я відомих екожурналістів, вчених або екоактивістів?». Більшість опитуваних (66,2%) відзначили, що вони не знають таких людей. 29,75% вказали, що знають, але не можуть назвати їх ім'я, і лише 4,13% вказали прізвище відомої шведської екологічної активістки Грети Тунберг, яка отримала міжнародну популярність і визнання за просування думки про неминучу екзистенційну кризу для людства внаслідок зміни клімату, та вказали українську екоактивістку Юлію Мархель, президента всеукраїнського молодіжного руху Let's do it Ukraine.

Головні висновки. Екологічні розслідування та екоаналіз є актуальними напрямками в журналістиці. Її стрімкий розвиток та прогрес зумовлені важливістю цієї сфери діяльності для забезпечення безпеки життєдіяльності людини. Визначено, що

екологічна тематика має недостатнє висвітлення у ЗМІ через низку причин: недостатню кваліфікацію журналістів, низьку зацікавленість аудиторії, домінування політичних та економічних новин над екологічною тематикою. Незважаючи на появу нових екологічних видань, поступове підвищення екологічної свідомості українців, екожурналістика все ще має низку проблем: у глобальних інтернет-виданнях екологічна тема висвітлюється недостатньо, опубліковані матеріали можуть містити у собі агресивну та нав'язливу рекламу та екоманіпуляції. Треба активізувати підвищення комунікації журналістів та екоактивістів із гілками влади для раціональнішого вирішення екопитань, забезпечувати підтримку й захист журналістів, які розслідують екопроблеми.

Місто Миколаїв є промисловим центром зі своїми портами, підприємствами, багатогалузевим сільським господарством тощо, що є прямим джерелом негативного впливу на довкілля. І саме тому дуже важливо розвивати місцеву екологічну журналістику та продовжувати висвітлення зазначених проблем для впливу на свідомість населення, що ігнорує або байдуже до важливих екологічних питань, а також впроваджувати та вдосконалювати відповідне законодавство.

Література

1. Жити можна, але не скрізь. Що розповів екологічний рейтинг областей України (2021) <https://focus.ua/ratings/473439-zhit-mozhno-no-ne-vezde-cto-rasskazal-ekologicheskij-rejting-oblastej-ukrainy-2021>.
2. Надимили: Україна ввійшла у ТОП-5 країн Європи за смертністю через низький рівень екології (2021) <https://dn.vgorode.ua/news/sobytyia/416754-nadymily-ukrayna-voshla-v-top-5-stran-evropy-po-smertnosty-yz-za-ekolohyy>.
3. Беляков О.О Сучасні проблеми розвитку екологічної журналістики в Україні: бібліогр., Культура народів Причорномор'я, 2017. С. 149–152.

4. Українські онлайн-ЗМІ ігнорують тему екології: інфографіка (2021) <https://news.liga.net/world/news/ukrainskie-onlayn-smi-ignoriguyut-temu-ekologii-infografika-imi>.
5. Шаргородська А.Ф. Екологічна проблематика в сучасній українській журналістиці: Методичні вказівки та завдання для студентів третього курсу спеціальності «журналістика», Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2016. 48 с.
6. Всеукраїнська еко журналістська асоціація (2021) <https://clarity-project.info/rgf/11f9ff13b1890c67291630ddf7bc8af2>.
7. Екологічні проблеми в Україні та як з ними боротись (2021) <https://kalamar.ua/ekologichni-problemi-v-ukrayini-ta-yak-z-nimi-borotis/>.
8. Екологічна журналістика: актуальність в умовах сьогодення (2021) <https://h.ua/story/151288/>.
9. Грета, електрокари та пластикові пакети: як пишуть про екологію онлайн-медіа (2021) <https://imi.org.ua/monitorings/greta-elektrokary-ta-plastykovi-pakety-yak-pyshut-pro-ekologiyu-onlajn-media-i30067>.
10. Чому екоманіпуляції і хайп на екотренді дуже небезпечні і відводять увагу суспільства від реальної довкіллявої проблематики? (2021) <https://ecolog-ua.com/news/chomu-ekomanipulyaciyi-i-hayp-na-ekotrendi-duzhe-nebezpechni-i-vidvodyat-uvagu-suspilstva-vid>.
11. Медіа, що пишуть про екотеми: чому це важливо (2021) <https://www.thelede.media/istorii/2020/07/31/1974/>.
12. Матус С.А., Левіна Г.М., Карпюк Т.С., Денищик О.Ю. Аналітичний звіт. «Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля». Київ, 2019. 117 с.
13. Панченко С.А. Роль регіональної преси у зростанні соціально-комунікативного попиту на екологічну інформацію / С. А. Панченко // Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія : Соціальні комунікації. 2012. № 1 (28). С. 101–104.
14. Халепи української екожурналістики (2021) <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/8604/2011-11-22-khalepy-ukrainskoi-ekozhurnalistyky/>.
15. Державний екологічний контроль: на порозі перезавантаження (2021) <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/09/17/7307487/>.
16. 5 причин замовчування екологічних проблем у ЗМІ <https://akulamedia.com/kirovograd-5-prichin-zamovchuvannja-ekologichnih-problem-u-zmi>.